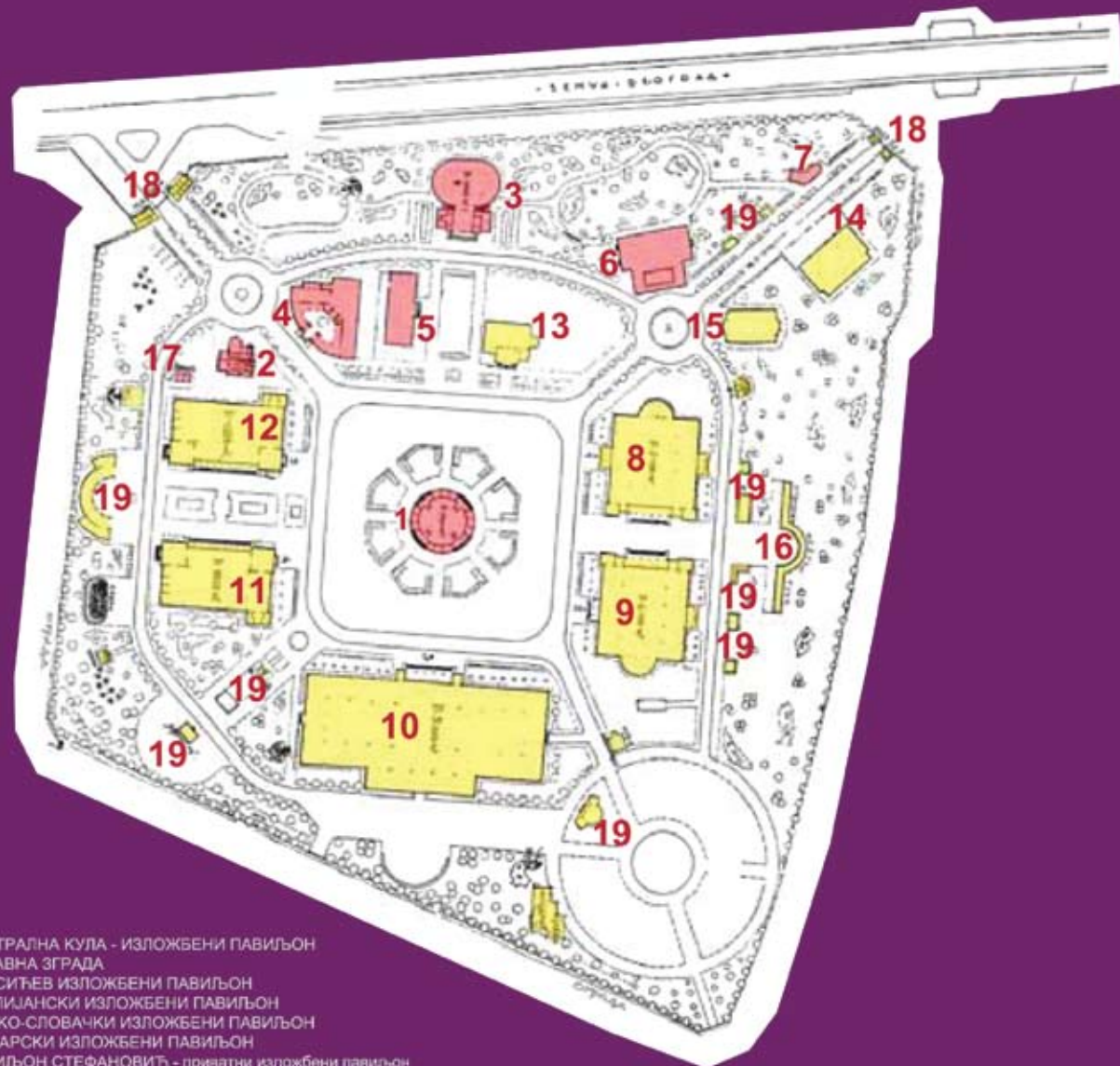

Старо сајмиште - логор Гестапоа
The old fairground - Gestapo camp

Завод за заштиту споменика културе града Београда
Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade

1. ЦЕНТРАЛНА КУЛА - ИЗЛОЖБЕНИ ПАВИЉОН
2. УПРАВНА ЗГРАДА
3. СПАСИТЕЉ ИЗЛОЖБЕНИ ПАВИЉОН
4. ИТАЛИЈАНСКИ ИЗЛОЖБЕНИ ПАВИЉОН
5. ЧЕШКО-СЛОВАЧКИ ИЗЛОЖБЕНИ ПАВИЉОН
6. МАЂАРСКИ ИЗЛОЖБЕНИ ПАВИЉОН
7. ПАВИЉОН СТЕФАНОВИЋ - приватни изложбени павиљон
8. - 12. ЈУГОСЛОВЕНСКИ ИЗЛОЖБЕНИ ПАВИЉОНИ
13. РУМУНСКИ ИЗЛОЖБЕНИ ПАВИЉОН
14. РИБАРСКИ ИЗЛОЖБЕНИ ПАВИЉОН
15. ФИЛИПСОВ ИЗЛОЖБЕНИ ПАВИЉОН
16. ОТВОРЕНИ ТРЕМ
17. ТРАФО СТАНИЦА
18. УЛАЗНЕ КАПИЈЕ
19. ПРИВАТНИ ИЗЛОЖБЕНИ ПАВИЉОНИ

Први београдски сајам, ситуација 1937. (графичка обрада Оливера Петровић)

The First Belgrade Fairground, situation, 1937. (Graphical processing, design by Olivera Petrović)

Старо сајмиште - Логор Гестапоа

Блок 17 - Нови Београд

Споменик културе

Први београдски сајам, 1937. (извор: Заоставштина Рајка М. Татића)
The First Belgrade Fairground (legacy of Rajko M. Tatić)

Старо сајмиште, на левој обали Саве између Бранковог и Трамвајског моста, једно је од најзначајнијих места сећања на страдања у Другом светском рату не само на подручју Београда него и читаве Србије. Осмишљено и реализовано као репрезентативан сајамски комплекс који је требало да покаже амбиције младе европске државе Краљевине Југославије и буде подстрек њеном економском развоју, за време рата претворено је у концентрациони логор где је

интернирано око 39 000 заточеника, од којих је око 17 000 страдало. Данас читав простор са очуваним павиљонима представља снажно сведочанство овог трагичног периода наше недавне историје и незаобилазно место на културној мапи престонице.

Први београдски сајам је подигнут 1937. године залагањем српских индустријалаца, трговаца и Београдске општине, према пројекту тројице општинских архитеката Рајка Татића, Миливоја Тричковића

**Централна кула Првог београдског сајма (извор: колекција Милоша Јуришића)
Central tower of the First Belgrade fairground (Miloš Jurišić collection)**

и Ђорђа Лукића. Његовом изградњом Београд је први пут искорачио на другу обалу реке Саве и тиме отворио пут будућим градитељима Новог Београда. Урбанистички концепт комплекса и архитектура сајамских павиљона били су репрезентативан пример модерне архитектуре и урбанизма тридесетих година прошлог века. Језгро сајма чинило је пет великих југословенских павиљона симетрично распоређених око централног трга, у чијем је средишту била кула која је давала основни печат комплексу. Пространи трг у средишту и зракасте комуникације учинили су овај простор прегледним и функционалним. Преостале сајамске површине према утврђеном регулационом плану биле су резервисане за стране и домаће павиљоне. Тако су своје државне павиљоне 1937. године изградиле

Италија, Чехословачка, Румунија и Мађарска, затим холандска фирма „Филипс“, Задужбина Николе Спасића, потом је подигнута Управна зграда сајма и низ других приватних павиљона. Наредне, 1938. године свој павиљон подигла је Турска, а 1939. и Немачка. Први београдски јесењи сајам отворен је 11. септембра 1937. године, а свечаност отварања је одржана у павиљону Задужбине Николе Спасића. На Сајму су све до 1941. године организовани пролећни и јесењи сајмови свих грана привреде, као и друге манифестације, попут изложбе аутомобила, ваздухопловства, занатства, сајмови књига, спортске манифестације, уметничке изложбе, концерти, конгреси, а у оквиру београдског сајма је емитован и први телевизијски програм на Балкану. Изградња шестог југословенског

**Југословенски павиљон бр. 1 (извор: колекција Милоша Јуришића)
Yugoslav pavilion no.1 (Miloš Jurišić collection)**

павиљона започета је 1940. године према пројекту архитекте Александра Секулића, међутим, ратне прилике су прекинуле даљу експанзију овог истакнутог привредног и трговачког комплекса.

Први београдски сајам је по избијању Другог светског рата постао страстиште, место стравичног страдања. У комплексу Сајма децембра 1941. године Гестапо је ради ликвидације јеврејског и ромског становништва у Београду и Србији формирао концентрациони логор *Judenlager Semlin* (Јеврејски логор Земун), који је територијално припао подручју Независне државе Хрватске. Под немачком управом постојећи сајамски павиљони прилагођени су новој намени (смештај логораша, купатило, болница, магацин, павиљон за мучење и вешање, мртвачница, управа логора и друго), а цео комплекс је

ограђен бодљикавом жицом и обезбеђен стражарским местима. У логор је интернирано укупно 6 400 Јевреја и око 600 Рома. Током хладне зиме 1941/1942. године, многи заточеници су страдали од глади, хладноће, болести и нечовечног понашања управе. Оне који су преживели зиму чекала је страшна смрт у специјалном камиону – гасној комори. Од почетка априла 1941. до 10. маја 1942. године, јеврејска деца, жене и старци свакодневно су убијани на путу од логора до припремљених масовних рака у селу Јајинци. За свега пет месеци, колико је логор постојао, страдало је преко 6 000 Јевреја, након чега је Србија проглашена за *очишћену од Јевреја – Judenrein*, а камион познат под називом *душегупка* враћен је у Берлин. У том контексту логор на Сајмишту представља посебну тачку на историјској мапи

уништавања европских Јевреја и, као место потпуне ликвидације јеврејског живља, важан је за историју Холокауста у Србији.

Након погубљења Јевреја, од маја 1942. до јула 1944. године, логор на Сајмишту је постао стратиште заробљених партизанских и четничких бораца, као и цивила ухваћених на подручју ратних дејстава. Кроз *Прихватни логор Земун*, како му је гласио нови назив, прошло је око 32 000 људи, а у њему их је убијено око 11 000. Нарочито велики прилив заточеника уследио је после велике немачко-хрватске офанзиве у Босни, на простору планине Козаре 1942. године. Они заточеници који би преживели тешке логорске услове и суров третман упућивани су на присилни рад у Немачку, Аустрију, Норвешку и руднике у Србији. Ликвидација затвореника је непрекидно трајала, како у кругу логора, тако и у масовним стрељањима у околини Београда. Велики број жртава однеле су и болест, глад, исцрпљеност и непрестана тортура. Логор је тешко страдао у савезничком бомбардовању 1944. године, кад су оштећени и порушени многи логорски/сајамски павиљони, након чега је расформиран. Званично је напуштен у другој половини јула 1944, кад су заточеници транспортовани у мањи логор у Винковцима.

По ослобођењу Београда и доношењу одлуке о изградњи Новог Београда, смештањем омладинских радних бригада у очуване павиљоне, терен некадашњег концентрационог логора нашао се у средишту изградње новог града на левој обали Саве. Њиховим одласком поједине павиљоне: Централну кулу, Италијански и Чехословачки, населили су уметници Удружења ликовних уметника Србије, створивши својеврсну ликовну колонију у којој су никле многе авангардне идеје и остварена значајна дела савремене српске и југословенске уметности.

Прва спомен-плоча посвећена жртвама логора откривена је тек на тридесетогодишњицу ослобођења Београда, 20. октобра 1974. године. Бронзано обележје у облику цвета, рад вајара Милорада Тепавца, постављено је на улазу у Италијански павиљон. Ова спомен-плоча је уклоњена приликом постављања и откривања новог спомен-обележја 7. јула 1984. године, на месту порушеног румунског павиљона. Након деценије од постављања овог спомен-обележја, на савском насипу испред некадашњег логора уређен је простор за сећање и одавање поште. Том приликом је у осовини централне куле, ради трајне успомене на жртве и отпор заточеника логора Сајмиште, подигнут споменик изведен као апстрактна композиција у бронзи, рад вајара Миодрага Поповића, поред којег је постављен натпис на српском и енглеском језику. Споменик жртвама геноцида и отпора фашистичком терору у логору Сајмиште

је откривен 21. априла 1995. године уз највеће државне почести, као сећање на 22. април 1945. године и пробој заточеника у логору Јасеновац. Данас овај споменик представља место одржавања централног комеморативног скупа поводом обележавања Дана сећања на жртве геноцида. Дан сећања на жртве Холокауста у Београду се обележава од 2015. године сваког 10. маја у знак сећања на 10. мај 1942. године, кад је нацистички окупатор објавио да у Београду више нема Јевреја.

Данас читав простор са очуваним павиљонима: Централна кула, Италијански, Чехословачки, Турски, Мађарски, Немачки, потом Павиљон Задужбине Николе Спасића, Управна зграда и приватни Павиљон Стефановић, представља меморијал на протекла историјска збивања, због чега је под називом *Старо сајмиште – логор Гестап* 1987. године утврђен за културно добро. Као место сећања на страдање Јевреја (децембар 1941 – мај 1942), које у савременим друштвеним приликама представља значајан елемент идентитета јеврејске заједнице у Србији и место сећања на жртве највећег немачког логора на подручју југоисточне Европе (мај 1942 – јул 1944), има посебан значај за друштвени и културни развој народа и државе. Почињени злочини, мучки и насилно прекинути животи недужних људи, обележили су за сва времена овај простор и учинили га незаобилазним местом у националној историји, које нас обавезује да га чувамо као обележје опомене и сећања.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда, досије споменика културе.
2. А. Секулић, *Први београдски сајам између Првог и Другог светског рата*, Годишњак Музеја града Београда, IV, Београд, 1957, 587–595.
3. М. Кољанин, *Немачки логор на Београдском сајмишту 1941–1944*, Београд, 1992.
4. М. Вукотић-Лазар, *Старо београдско сајмиште*, Годишњак града Београда, II, Београд, 2004, 143–168.
5. J. Bajford, *Staro sajmište. Mesto sećanja, zaborava i sporenja*, Beograd, 2011.
6. С. Михајлов, *Рајко М. Татић 1900–1979*, Београд, 2013, 50–69.
7. С. Михајлов, *Подизање споменика на Старом сајмишту и његово значење – споменик жртвама фашистичког терора у логору сајмиште и/или споменик жртвама геноцида*, у: Јавни споменици и спомен-обележја колективно сећање и/или заборав, Београд, 2014, 125–145.

The old fairground - Gestapo camp

Block 17, Novi Beograd

Cultural monument

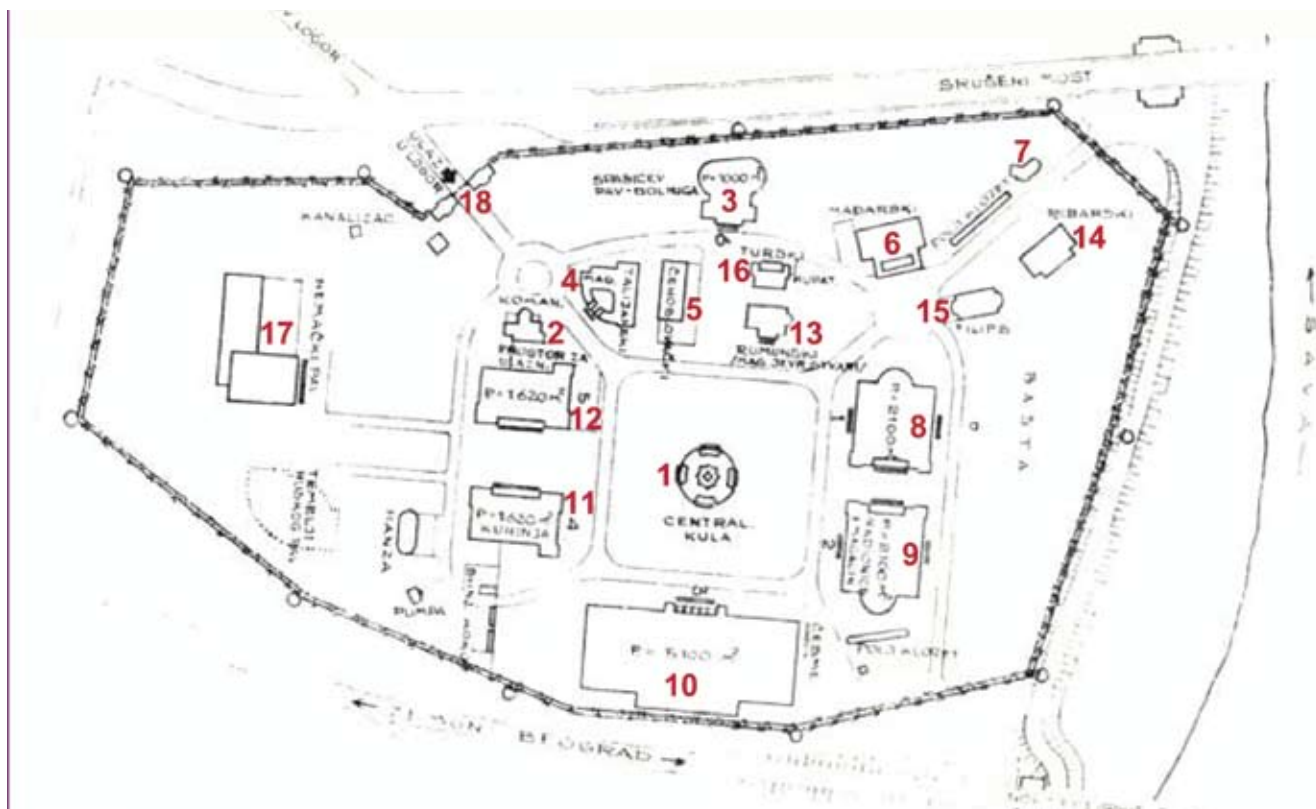

Павиљон Задужбине Николе Спасића, 2013.
Pavilion of Nikola Spasic Endowment, 2013.

The Old Fairground (*Staro Sajmište*) on the left bank of the river Sava between the bridges Brankov most (Branko's Bridge) and Savski most (Sava Bridge), is one of the most significant World War II memorials to the sufferings not only in the territory of Belgrade, but also in the entire territory of Serbia. It was designed and constructed as an exclusive fair complex originally designed to indulge the aspirations of the young European state of the Kingdom of Yugoslavia and promote its economic development. Nonetheless, during the war, it was turned into a concentration camp holding around 39,000 prisoners, of whom around

17,000 were killed. Today, the whole area with its preserved pavilions represents an overwhelming testimony to this tragic period of our recent history and an imperative cultural landmark of Belgrade.

The first Belgrade Fair was built in 1937 thanks to the efforts of Serbian industrialists, traders and the Belgrade Municipality, based on the design of three municipal architects Rajko Tatić, Milivoje Tričković and Đorđe Lukić. This was the first construction made on the opposite bank of the Sava River and it opened the way for future builders of New Belgrade. The urban and architectural designs of the complex and fairground

1 – јеврејска управа логора; 2 – немачка команда логора; 3 – болница; 4 – магацин хране и столарска радионица; 5, 7, 15 и 17 – логорски објекти; 6 и 14 – егзекуција логораша; 8, 9, 10 и 12 – смештај логораша, 11 – логорска кухиња, 13 – магацин јеврејских ствари, 16 – купатило и мртвачница, 18 – улаз у логор

Логор на Старом сајмишту, ситуација 1941-1942.

Concentration camp at the Old Belgrade Fairground, situation 1941-1942.

pavilions were the representative examples of modern architecture and urbanism of the 1930s. The core of the Fair was composed of five large Yugoslav pavilions symmetrically arranged around the central square, with the central tower giving the overriding character to the structure. The spacious market in the centre and the radial communications have made this area approachable and functional. According to the established regulation plan, the remaining fairgrounds had been projected to serve as international and domestic pavilions. Hence, in 1937, the international pavilions were built by Italy, Czechoslovakia, Romania and Hungary, followed by the Dutch company "Philips" and the Foundation of Nikola Spasić, after which the Administrative Building of

the Fair and a number of other private pavilions were erected. The next year, in 1938, Turkey erected its own pavilion, as did Germany in 1939. The first Belgrade Autumn Fair was opened on September 11, 1937, and the opening ceremony was organized in the pavilion of the Foundation of Nikola Spasić. All along until 1941, the spring and autumn fairs had been organized for all branches of industry including other events, such as car shows, exhibitions of aeronautics, crafts, book fairs, sports events, art exhibitions, concerts, congresses, and the first television program on the Balkans was broadcasted from the Belgrade Fair building. The construction of the sixth Yugoslav pavilion commenced in 1940 according to the design of the architect Aleksandar Sekulić, however,

Италијански павиљон, 1990.
Italian pavilion, 1990.

further expansion of this prominent economic and commercial complex was suspended due to the outbreak of war.

After the outbreak of the World War II, the first Belgrade Fair was turned into the execution site - the scene of unspeakable suffering. In December 1941, Gestapo formed the concentration camp called the *Judenlager Semlin* (the Jewish camp in Zemun) on the territory controlled by the Independent State of Croatia. Under the control of Germans, the existing Fair Pavilions had been adjusted to their new purpose (placing of prisoners of the camp, bathroom, hospital, warehouse, pavilion for the torture and hanging, morgue, concentration camp administration and other) while the entire complex was surrounded by a barbed wire and secured with guard posts. The overall number

of the interned Jewish people was around 6,400 and the number of Roma people was 600. During the cold winter of 1941/1942, many prisoners died of starvation, cold, diseases and inhuman treatment by the administration. Those who survived the winter were facing the dreadful death in a specially designed truck - the gas chamber. From the beginning of April 1941 to May 10, 1942, Jewish children, women and elderly persons were being murdered daily on the way from the camp to the prepared mass pits in the village of Jajinci. In only five months of this camp's existence, over 6,000 Jews were killed, after which Serbia was declared "cleansed" of Jews - *Judenrein*, and the notorious truck *dusegupka* (the "soul killer") was returned to Berlin. In this context, the camp at Sajmište represents a special point on the historical map of the

destruction of European Jews and as a place of total liquidation of Jewish inhabitants, is important for the history of the Holocaust in Serbia.

After the slaughter of the Jews, from May 1942 to July 1944, the camp at Sajmište became the execution site for the Partisan and Chetnik fighters, as well as civilians captured in the area of battlefields. Around 32,000 people were the prisoners of the co-called *Zemun admission camp* and about 11,000 of them were killed. Particularly large number of people were brought in following the major German-Croatian offensive in Bosnia, on the area of Kozara Mountain in 1942. The prisoners who survived the dreadful camp conditions and cruel treatment were sent to forced labour in Germany, Austria, Norway and mines in Serbia. The execution of the prisoners was taking place continually, both inside the camp and in mass executions by firing squads in the vicinity of Belgrade. A large number of victims died of diseases, hunger, exhaustion and a continuing torture. The camp was heavily damaged in the Allied bombing in 1944, when many camp / fair pavilions were damaged and demolished, after which it was disbanded. It was officially abandoned in the second half of July 1944 and its prisoners were transported to a smaller concentration camp in Vinkovci.

Following the liberation of Belgrade and the decision made to build New Belgrade, the youth work brigades were accommodated in the preserved pavilions and the area of the former concentration camp became the centre of the construction site of the new city on the left bank of the Sava River. After being abandoned by them, certain pavilions: the Central Tower, Italian and Czechoslovakian pavilions, were inhabited by the artists of the Association of Fine Artists of Serbia, creating the unique colony of fine artists where numerous avant-garde ideas were born and significant works of the modern Serbian and Yugoslav art were created.

The first memorial plaque dedicated to the victims of the camp was placed there only on the 30th anniversary of the liberation of Belgrade on October 20, 1974. The bronze flower-shaped memorial, the work of the sculptor Milorad Tepavac, was placed at the entrance to the Italian Pavilion. This memorial plaque was removed and replaced by the new site memorial at the place of the demolished Romanian Pavilion on July 7, 1984. A decade after placing of this memorial, a space on the Sava embankment in front of the former camp was dedicated to the remembrance and honouring of the victims. On that occasion, a monument was erected on the axis of the Central Tower, having the form of an abstract bronze composition, the work of the sculptor Miodrag Popović, in the permanent memory of the victims and the resistance of the Fairground concentration camp prisoners, with the inscription in Serbian and English languages placed on the side. The monument to the victims of genocide and resistance to fascist terror in the Fairground concentration camp was discovered on April 21, 1995 with the highest state honours, recalling

April 22, 1945 and the breakthrough of the Jasenovac camp prisoners. Today, this monument represents the venue of the central commemorative gathering dedicated to the Genocide Remembrance Day. The Holocaust Remembrance Day in Belgrade has been commemorated as of 2015 on May 10th of each year in the remembrance of May 10, 1942, when the Nazi occupier announced that there were no more Jews in Belgrade.

Today, the entire area with preserved pavilions: the Central Tower, the Italian, Czechoslovakian, Turkish, Hungarian, German, pavilions, including the Pavilion of the Foundation of Nikola Spasić, the Administration building and the private Pavilion Stefanović, constitute one memorial to the historical events, due to which it was declared a cultural heritage under the name *The Old Fairground – the Gestapo Camp* in 1987. As the place of remembrance of the sufferings of the Jews (December 1941 - May 1942), which in contemporary social circumstances represents an important segment of the Jewish community's identity in Serbia and the place to honour the victims of the largest German concentration camp in the region of Southeast Europe (May 1942 - July 1944), it has a special significance for the social and cultural development of the people and the state. The crimes committed, deprivation of innocent people of their lives in a violent and despicable way have permanently marked this site and made it an unavoidable landmark in the national history that obligates us to preserve it both as the warning and commemoration.

LITERATURE:

1. Dokumentacija Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, Dosije spomenika kulture, Documents of the Belgrade City Institute for the Protection of Cultural Monuments, dossier of Cultural Monuments.
2. A. Sekulić, *Prvi beogradski sajam između Prvog i Drugog svetskog rata, The First Belgrade Fair between the First and the Second World War*, Godišnjak Muzeja grada Beograda, IV, Belgrade, 1957, 587–595.
3. M. Koljanin, *Nemački logor na Beogradskom sajmištu 1941–1944, The German Concentration Camp on the Belgrade Fairground*, Belgrade, 1992.
4. M. Vukotić-Lazar, *Staro beogradsko sajmište, The Old Belgrade Fairground*, Godišnjak grada Beograda, LI, Belgrade, 2004, 143–168.
5. J. Byford, *Staro sajmište. Mesto sećanja, zaborava i sporenja, The Old Fairground, Place of Commemoration, Oblivion and Dispute*, Belgrade, 2011.
6. S. Mihajlov, *Rajko M. Tatić 1900–1979*, Belgrade, 2013, 50–69.
7. S. Mihajlov, *Podizanje spomenika na Starom Sajmištu i njegovo značenje – spomenik žrtvama fašističkog terora u logoru sajmište i/ili spomenik žrtvama genocida, Building of Monument on the Old Fairground and its Significance – a Memorial to Victims of Fascist Terror in the Concentration Camp of Sajmište and/or Memorial to Victims of Genocide*, from: *Javni spomenici i spomen-obeležja kolektivno sećanje i/ili zaborav*, Belgrade, 2014, 125–145.

- САЧУВАНИ ОБЈЕКТИ ПРВОГ БЕОГРАДСКОГ САЈМА ИЗ 1937-1939год. И ЛОГОРА
- ПОРУШЕНИ ОБЈЕКТИ

Преклоп физичке структуре Старог сајмишта из периода 1937-1939. и данашњег стања (графичка обрада Оливера Петровић)
Parallel of physical structure of Old Fairground in 1937-1939. and of the present situation (Graphical processing, design by Olivera Petrović)

Старо Сајмиште - Логор Гестапоа

Издавач: Завод за заштиту споменика културе града Београда

За издавача: Оливера Вучковић, в.д. директора

Аутор: Саша Михајлов

Лектура: Татјана Тодоровић

Превод: Академија Oxford – agent d.o.o, Јагодина

Графички дизајн: Лука Прокић

Фотографија: Снежана Неговановић, фотодокументација ЗЗЗСКГБ

Тираж: 1000 примерака

Штампа: „Birograf comp“ d.o.o.

Београд, 2017.

Завод за заштиту споменика културе града Београда

Издање је омогућио Град Београд, Градска управа, Секретаријат за културу

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

343.819.5(497.11)*1941/1945*(036)

711.57(497.11)*1937/...*(036)

МИХАЈЛОВ, Саша, 1975-

Старо сајмиште - логор Гестапоа = The old fairground - Gestapo camp /
[аутор Саша Михајлов ; превод Академија Oxford ; фотографија Снежана
Неговановић]. - Београд : Завод за заштиту споменика културе града Београда
= Belgrade : Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade, 2017
(Београд : Birograf). - 10 стр. : илустр. ; 20 x 20 cm

Кор. насл. - Упоредо срп. текст и енгл. превод. - Податак о ауторки
преузет из колофона. - Текст штампан двостручно. - Тираж 1.000. -
Библиографија: стр. 6.

ISBN 978-86-89779-38-7

1. Академија Оксфорд

а) Београд - Старо сајмиште (концентрациони логор) - Водичи

COBISS.SR-ID 246620684

Завод за заштиту споменика културе града Београда

Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade

